

Lexiconul slavo-român al lui Mardarie Cozianul - operă a unui gorjean -

Cosmin Vilău

Cultura veche românească a slujit nevoilor spirituale ale poporului.

Operele rămase ne sunt mărturie ale preocupării înaintașilor noștri în domeniul cultural și până acum lucrările lor – în manuscris sau tipărite – s-au păstrat cu sfințenie grija persoanelor în mâna cărora s-au aflat fiind foarte mare.

Dacă în activitatea culturală avem reprezentanți din mai toate părțile țării nu trebuie să neglijăm activitatea culturală a gorjenilor de pe rodul muncii cărora au rămas până astăzi lucrări de o valoare inestimabilă. Nu vom menționa pe cei care au activat în domeniul cultural dar vom atrage atenția asupra unei persoane și a muncii sale – monahul Mardarie Cozianul.

În istoria culturii românești Mardarie Cozianul este cunoscut ca fiind autorul unui *Lexicon slavo-român și tâlcuirea numelor din 1649*¹.

În cele ce urmează vom face o dare de seamă asupra lui Mardarie Cozianul și a operei sale.

Persoana lui Mardarie Cozianul

Nu cunoaștem anul nașterii sale, nici familia. În orice caz în 1649 când a redactat lexiconul trebuia să fie cel puțin la deplină maturitate. În ceea ce privește originea sa, Grigorie Crețu pe baza unor argumente lingvistice a concluzionat că Mardarie este gorjean de origine². Nu cunoaștem însă locul unde s-a născut în Gorj și nici familia. Nota finală din lucrare ne arată câteva lucruri despre el. Astfel era monah simplu deci nu preot la mănăstirea Cozia. Nu știm cum a ajuns aici. Ocupația sa era de pisar. În evul mediu prin pisar înțelegem acea persoană însărcinată cu scrisul fie în cancelarii domnești fie în mănăstiri, episcopii sau mitropolii. Termenul provine din slavonul писати = a scrie, așadar pisar însemnează scriitor.

Lucrarea sa

Din cele menționate mai înainte vedem că este un *lexicon*; o denumire

dată uneori pentru dicționar. Atât *lexiconul* cât și dicționarul au următorul înțeles științific: „Dicționarul prezintă în principiu cuvintele unei limbi aranjate într-o anumită ordine (de obicei alfabetică) și explicate în aceeași limbă sau tradusă în alta. În loc de dicționar se mai spune uneori și *lexicon* cuvânt de origine greacă – înțelesul celor două cuvinte fiind același (*lexiconul* care se folosește mai mult pentru dicționar de proporții mari sau dicționare tehnice)”³. Scopul pentru care a fost redactată această lucrare a fost de a sluji traducerilor din slavonă în românește.

În cursul evoluției medii principalele limbi de cultură erau greaca, latina, ebraica, slavona veche și slavona (de diferite redacții), limbi în care se slujea și în Biserică. La fel s-a întâmplat și la noi la românii din secolul X slavona a devenit limbă de cult și de cancelarii domnești rămânând până în secolul XVI când treptat este înlocuită cu limba română din Biserică. Dar tot atunci oamenii de cultură au înțeles necesitatea alcătuirii unor lexicoane care să-i ajute la traducerea cântărilor de slujbă din slavonă în românește. Prima lucrare de acest fel a fost *Fragmentul de la Belgrad* din secolul XVI iar a doua a fost un *Vocabular biblic sârbesc – românesc* din secolul XVIII. Amândouă lucrările se păstrează însă fragmentar.

Cercetările au lansat ipoteza (pe baza argumentelor lingvistice și a faptului că Belgradul era aproape de Oltenia) că autorul acestei lucrări ar fi putut fi oltean.

A treia lucrare de acest fel este *lexiconul* lui Mardarie Cozianul fiind totodată și prima lucrare păstrată integral și, prima lucrare unde avem argumentarea precisă că a fost lucrată în spațiul românesc și prima lucrare datată exact cu anul lucrării. Acest lucru ne este argumentat de nota finală a lucrării:

Г҃И ЛЕЖИКО(Н) ИСПИСА(Х) МНОГОГРЪ(Ш)НИИ
 МОИ(Х) МА(Р)ДАРИЕ ПИСА(Р) СЪ ПОВЕЛѢНІЕ(М) И
 СЪ БЛ(С)ВЕНІЕ(М)ЦА НАШЕГО К(Р) СТЕФА(Н) ІГ҃УМЕ(Н)
 Т СТАИ МОИСТИ(Р) КОЗИИ ИДЕ(Ж) Е(С) ХРА(М)
 СТАИ ТР(О)ЦЕ ВЪ ДНИ БЛГОУ(С)ТИВАГО И
 ХР(С)ТОЛЮБИВАГО І(Н) МАѦИ БЪСЪРЯБЖ
 ВЕЛИЦАГО ВОЕВОДА И ПРИ ДНИ АРХ ІЕП(С)КПЪ И
 МИТРО(П)ЛИ(Т) К(Р) СТЕФА(Н) ВЪСЕ ЗЕМЛИ
 ОУГРОВЛАХИСКОЙ БЪ ЛѢТО " ЗРНЗ И СЪВРЪШ (С)
 ВЪ М(С)ЦЪ МА(І) КЕ(Н) ДНИ

traducere:

“Acest lexicon (l)-am transcris[eu] multipăcătosul monah Maradrie pisar cu porunca și binecuvântarea părintelui nostru Kir Ștefan egumen

la sfânta mănăstire Cozia unde este hram Sfânta Troiță în zilele binecuvântătorului și de Hristos iubitorul Ion Matei Basarab mare voievod și în zilele arhiepiscopului și în zilele arhiepiscopului și mitropolitului Kir Ștefan a toată țara Ungrovalahiei în anul 7157. Și s-a sfințit în luna mai 22 zile.”

Cartea cuprinde 199 foi sau 398 pagini având 4575 de cuvinte cu traducerea lor în limba română, iar în unele cazuri cum este și în exemplul numelor se face și tâlcuirea lor.

• *Cunoștințele de slavonă ale lui Mardarie Cozianul*

O problemă care se ivește asupra subiectului de față constituie cunoștințele de slavonă ale lui Mardarie Cozianul. Pornind de la faptul că nota finală a lucrării “*cuprinde o seamă de greșeli*”. Grigorie Crețu concluzionează că Mardarie Cozianul “*nu știa bine slavonește*”. Dar afirmația lui Grigorie Crețu nu poate sta în picioare pentru că aici suntem în redacția românească a limbii slavone cu anumită particularități care nu le întâlnim în nici una din redacțiile limbii slavone.

Astfel faptul că **МАРДАРИЄ** Trebuia scris **МАРДАРИН** se explică prin folosirea elementului românesc **МАРДАРИЄ**.

Cuvintele **СТЕФА(Н) ІГУМЕ(Н) ІУ(Н) МАТЕН БЪСАРАБЖ ВОЕВОДА А РХІЄ(С)КПЬ И МИТРО(Р)ЛИ(Т) СТЕФА(Н)**

după Grigorie Crețu trebuiau puse la genitiv așadar să aibă terminațiile - **НА**; - **НА**; - **НА** **ІА**; **БЫ**; **ДЫ**; **НА**; **ТА**; **НА**⁴. Dar aici vedem dominarea elementelor românești, *Egumen, Ion, Matei, Basarab* (cu vocala **Ж** scrisă datorită numai tradiției grafice și fără a avea valorile fonetice din vechea slavă)⁵ *arhiepiscop și mitropolit*.

Formula **Т СТАН МОНАСТИ(Р) КОЗИМ** ar fi trebuit să fie **СВАТАГО МОНАСТЫРИ КОЗИА**⁶. Aici este o conotație românească tradusă prin “*de la sfânta mănăstire Cozia*” este element românesc de toponomastică. Aici vedem apariția “*cazului general*” când propoziția joacă un rol determinant⁷. La fel se întâmplă și în formula **ВЪ М(С)ЦЬ МА(І) = luna mai**.

Grigorie Crețu mergând mai departe arată că “*mai toate greșelile lui Mardarie provin din necunoștință îndestulătoare a limbile slave, în special a sintaxei și sub influența limbii lui materne*”⁸.

Dar afirmațiile lui Grigorie Crețu se datorează faptului că el nu era un bun cunoscător al slavonei românești, după cum menționează pe coperta cărții era profesor la liceul Matei Basarab din București și nu putem să-l așezăm pe

el lângă marii slaviști contemporani lui: B.P. Hașdeu, Ioan Bogdan, Gh. Ghibănescu, Ilie Bărbulescu etc. Pe de altă parte el traduce greșit cuvântul ИСПИСА(Х) prin cuvântul “*am extras*” și nu prin “*am transcris*” formulă de aorist asigmatic persoana I singular; pe de altă parte existența prepoziției ис дă verbului ПИСАТИ o valoare perfectibilă arătând că această lucrare a fost scrisă în întregime de Mardarie Cozianul.

Gh. Ghilănescu afirma astfel despre pisarul român “*pisarul ca cunoscător al limbii slave mai mult din practică era departe de a fi stăpân absolut pe dânsa și a concepe ideea în slavonește ci deseori munca lui se reducea în traducerea într-o limbă streină niște idei concepute în românește*”⁹.

Pentru că tot cercetăm un gorjan notăm aici și afirmația lui Alexandru Ștefulescu: “*în mai toate actele slavone redactate de diacii români se întâlnesc gândiri întregi, cuvinte și terminațiuni de cuvinte românești îmbrăcate în haină slavonă*”¹⁰

Așadar Mardarie Cozianul nu putea fi un om cu cunoștințe puține pentru că el a scris în redacția românească a limbii slavone. *A nu fi stăpân absolut pe limba slavonă nu este tot una cu a nu avea cunoștințe îndestulătoare.* Acest fapt este întărit și de următoarele argumente.

- 1) El este ales de egumenul Ștefan să redacteze lexiconul ceea ce arată că avea cunoștințe îndestulătoare;
- 2) Lexiconul său deși este redactat după al lui Berinda totuși impune traducerea din slavonă în română ceea ce arată că era o persoană capabilă în filologie.

X
X X

Lucrarea gorjanului Mardarie Cozianul este întâia mare lucrare a lexicografiei românești păstrată integral și prima lucrare lexicografică în care cunoaștem numele autorului.

Lucrarea sa pătrunde în domeniul filologiei și slavisticii românești fapt care arată că Mardarie Cozianul este primul filolog și primul slavist român cunoscut cu numele în stadiul actual al cercetărilor.

Bibliografie:

1. Comanechera Ana – *Lexicografia de-a lungul veacurilor. De când există dicționare?*, București, 1970;
2. Bogdan Damian P. – *Caracterul limbii, textelor slavo-române*, București, 1946;
3. Mardarie Cozianul – *Lexicon slavo-român și ticluirea numelor din 1649*,

publicat cu studiu, note și indicele cuvintelor românești de Grigorie Crețu, București, 1900.

- 4) Olteanu Pandele și Co. – *Slava veche și slavona românească*, București, 1975.

NOTE:

¹ Lucrarea a fost publicată cu studiul și indicele cuvintelor românești de Grigorie Crețu profesor la liceul Matei Basarab – București, 1900.

² Grigorie Crețu, *op. cit.*, p. XIII

³ Ana Camarache, *Lexicografia de-a lungul veacurilor. De când există dicționare?*, București, 1970, p. 5.

⁴ Grigorie Crețu, *op. cit.*, pp. 67-68.

⁵ Lucia Djana Diaconița, *Redacția românească a limbii slavone în Slava veche și slavona românească*, pp. 266 – 267.

⁶ Grigorie Crețu *op. cit.*, p. 67.

⁷ Lucia Djama Diaconița, *op. cit.* p. 274.

⁸ Grigorie Crețu, *op. cit.*, p. 68.

⁹ Gh. Ghibănescu, *Uricariul, XXIII, apud*, D. P. Bogdan, *Characterul limbii, textelor slavo-române*, București, 1946, p. 11.

¹⁰ Al. Ștefulescu, *Documente slavo-române, relative la Gorj, Târgu Jiu* 1906, p. 6, apud D.P. Bogdan, *op. cit.* p. 11